

Toespraak van Alex van Ligten voor Ekklesia Amsterdam 26 november 2017

Vergeten, bij Jesaja 49:14-20

1.

In de afgelopen week was er veel materiaal van de IDFA op televisie te zien, nieuwe documentaires. Een ervan wou ik zeker zien, maar het lukte me niet ernaar te kijken. *Pilotenmasker* van Simonka de Jong, die een aantal jonge kinderen in het ziekenhuis volgde. Kankerpatiëntjes. Ik hield het niet langer uit dan een paar tellen, soms een minuut. Een kleutertje met een kaal koppie door de chemokuren of de bestralingen, met een lipje dat op huilen stond als er weer een slangetje bevestigd moest worden. En met haar knuffel. De aanblik van die kleuters in hoge steriele gangen, in behandelkamers die overvol stonden met doodenge apparatuur, ik hield het niet vol.

De grote weerzin om ernaar te kijken heeft minstens ook te maken met de vraag of het wel kosjer is dit alles op te nemen en uit te zenden, maar het is ook weerzin tegen het moeten erkennen dat het allemaal wel gebéurt, dat al deze horror kleine, weerloze mensenkindjes treft. Ik wil dat niet waar hebben. Terwijl ik de dokters en de verpleegkundigen bewonder om hun toewijding en liefde, vraag ik me af of we werkelijk tot in het oneindige moeten doorgaan met het ontwikkelen van steeds zwaardere, onmenselijk geworden methoden om duivelse ziektes uit te bannen. Dan zap ik weer gauw weg, naar de zoveelste herhaling van de zoveelste aflevering van NCIS. Het wakkere politieteam heeft de enge moordenaar bijna te pakken. Het loopt goed af. Daar wel. Maar op NPO 2 niet, daar wordt weer een vierjarige van zijn bedje op de behandeltafel getild.

Ik heb maar een paar flarden gezien, maar kan die vervolgens niet meer uit mijn hoofd krijgen. Dat kindje met haar knuffel. Het heeft zich vastgezet en ik kan het niet vergeten.

We zeggen wel dingen tegen elkaar en onszelf als: 'Vergeet dat nu maar', 'denk er niet meer aan', maar die opdrachten laten zich slecht uitvoeren.

Dat je iets niet kunt vergeten wat je maar al te graag uit je hoofd zou willen hebben, is eigen aan wat we 'vergeten' noemen. Het gaat wel altijd in één adem over vergeven en vergeten, maar vergeven is iets waartoe je je kunt zetten, 'een discipline, een manier van leven', noemde André Roes het vorige week. Vergeten werkt anders. Net als onthouden. Die zitten meer in het onderbewustzijn en trekken zich niet zoveel aan van wat wij willen of denken te kunnen sturen. Het is een zegen dat je sommige dingen kunt vergeten en een vloek als je dat wel zou willen, maar niet kúnt.

Treffend brengt de Joodse historicus Harari het samen in twee zinnen in zijn boek *Sapiens*:

'Mijn hersenen bevatten miljarden stukjes informatie, maar ik kan heel snel, bijna op slag, op de naam van de hoofdstad van Italië komen, meteen daarna terugdenken aan wat ik op 11 september 2001 deed en me vervolgens de route van mijn huis naar de Hebreeuwse Universiteit in Jeruzalem voor de geest halen. Het blijft een mysterie hoe ons brein dat precies doet, maar we weten allemaal dat het een ongelooflijk efficiënt terugvindingsysteem heeft, behalve als je je probeert te herinneren waar je je autosleutels hebt gelaten.'

2.

Naast de kwestie van de autosleutels en tal van andere gebruiksvoorwerpen, is er het grote vergeten, als de fase komt waarin je je dingen niet meer kunt herinneren die je altijd hebt geweten, onafwendbaar afgaand op het moment dat het niet meer vertrouwd is dat je nog alleen thuis bent te midden van apparaten en voorwerpen die ineens een gevaar voor je vormen.

Heb je daar zelf invloed op?

Kornelis Heiko Miskotte was een grote geest. Theoloog, veelvraat van alle denkbare oude en nieuwe literatuur, groot schrijver van waardevolle boeken, van invloed op een paar generaties theologen. Aan het einde van zijn leven week zijn geest van hem.

Onze hoogleraar in Utrecht, Hasselaar, vertelde van een bezoek aan Miskotte, in Voorst. De grote man had met tranen in zijn ogen voor zijn boekenkasten gestaan en gezegd: 'Dat heb ik allemaal gelezen en geweten. En nu is het weg.'

Ik weet nog dat ik, toen ik dat hoorde, al dacht: als het even kan, zal ik, als het zover met me komt, denken: dat heb ik allemaal ooit beheerst en gelukkig hoeft dat nu niet meer. Af en toe oefen ik al eens even. Dan kijk ik rond en denk: gelukkig hoef ik dat allemaal niet meer te lezen. Alleen de twee strekkende meters Miskotte, die komen, met nog wat essentiële boeken, regelmatig van de plank.

Mijn oudtante Lolla speelde het klaar om heel welgemoed te dementeren. Voor haar verzorgsters was het zwaar, de oude dame zei soms dagenlang niets en keek maar wat naar buiten. Voor mij, haar neefje op bezoek, lag dat anders. Ik kon het met haar over vroeger hebben en vroeg haar of ze nog wel eens dacht aan de vele jaren met haar grote liefde, oom Victor. Toen zei ze: 'Ach, Alexander, weet je: ik vergeet alles meteen weer, dus het heeft niet zoveel zin om eraan terug te denken.'

Er valt niets goeds over de vreselijke Alzheimer te zeggen, voor de allernaasten is het een beproeving van jewelste, maar stel je voor dat je, als het jezelf treft, kans ziet het te ondergaan zoals tante Lolla en niet zoals professor Miskotte, dan zou dat toch mooi zijn.

3.

Dat je vergeten wordt, dat niemand jou meer weet, kent, roept, dat is een soort oerangst. Vallen in een duistere diepte, opgaan in het niets. Dromen we zulke dingen, dan zijn het erkende nachtmerries.

De stad is verlaten, het land geplunderd. Spookachtigheden overal om je heen. Dat is de wereld van Jesaja 49, en van veel mensen nú. Letterlijk in het verwoeste Syrië, figuurlijk in de geest van mensen wier leven verwoest is.

Daar komt ook de eeuwige angst op dat zelfs God ons vergeet.

Maar ho, wacht even, niet te snel.

Er staat in het geschrift van een oude ballingschapsprofeet dat het verwoeste en verlaten Zion, de heuvel in Juda waarop en waaromheen Jeruzalem ligt, tegen God zegt: 'Hij heeft mij verlaten, mijn heer is mij vergeten.' Daar zit al een mooie tegenstrijdigheid in: de Naam van God wordt genoemd, IK BEN MET JE. Dus er staat: 'IK BEN MET JE heeft mij vergeten.'

En hij, die God met de Naam, ontkent dat prompt, helemaal in stijl, door tegen de stad die zich beklagt, te zeggen: 'Ik zie jouw muren voor mij, altijd.' God vergelijkt zich met een moeder die zich, hoe zou het anders kunnen, ontfermt over haar kind. En over kinderen gesproken: daar zal de stad weer vol van zijn, ze komen terug van overal, ze moeten inschikken om elkaar allemaal een plaats te geven. Alle dreiging is weg, spelende kinderen op de pleinen, Gods eigen band zorgt voor feestelijke muziek.

Dus een sprekende stad en een antwoordende God.

O, zeggen we dan, dat is natuurlijk een stijlfiguur van die Jesaja. Hij bedoelt eigenlijk iets troostends te zeggen tegen de bewoners van de stad, die nu met hem in ballingschap in Babylon zitten.

Ik vind het prima als we dat zo willen opvatten, maar moet er wel bij zeggen dat het voor Schrift- en godgeleerden altijd een hachelijke bezigheid is als ze gaan vertellen wat er 'eigenlijk' 'bedoeld' wordt.

Franz Rosenzweig schrijft aan het adres van de theologen, om ze op de kast te jagen, dat het van niet erg veel respect voor de heilige teksten getuigt als jij erbij gaat vaststellen wat er eigenlijk mee bedoeld wordt. Voor hem liever geen ge-theologiseer of gepsychologiseer met de bijbelteksten.

Waarom zou een stad geen taal kunnen hebben, niet kunnen spreken in hoe ze er verlaten bijligt? Zoals Amsterdam huilt waar het eens heeft gelachen, zo drukt Jeruzalem hier een en al verlatenheid uit. Een paar eeuwen lang de plaats geweest waar God zijn tweede woning had, op de tempelberg, en nu die tempel verwoest is en de mensen verjaagd zijn, is ook hij weg.

Nog een keer ho. Gaat dit ook niet wat kort door de bocht?

4.

Zulke zinnen, God vergeet, God hoort, God spreekt, God ziet, hij kan boos zijn, verdrietig, heeft lief, dat alles, hebben we - ook van de theologie - geleerd, is 'menschvormig spreken van God'. Om ons daarvan te doordringen is er zelfs een moeilijk woord voor uitgevonden, *anthropomorf*. Omdat wij kunnen horen, spreken, zien enzovoorts, drukken wij ons zo over God uit.

'O ja,' zegt Rosenzweig dan, 'dat is die knalbonbonvisie, dat de mens God naar zijn beeld geschapen heeft.' Een knalbonbon is een geval waarin magische fopartikelen zitten verstopt. Als je de verpakking lostrekt, hoor je een knal. Wij kennen misschien het erop lijkende fortune cookie beter, het geluks-koekje wat je bij sommige oosterse restaurants krijgt. Daar zit dan een wijs bedoelde spreuk in, maar de wijsheid valt soms wat tegen. Had Rosenzweig zijn opmerking in onze dagen gemaakt, dan had hij er een geluks-koekje van gemaakt met de tekst: 'Alles over boven is hier beneden bedacht.'

Ook hier strijkt Rosenzweig de godgeleerdheid tegen de haren in. 'Want,' zegt hij, 'als je het bijbelwoord serieus neemt, dan is het omgekeerde het geval: de zogenaamde anthropomorfismen zijn in waarheid *theomorphismen*. Niet wij spreken mensvormig over God, maar hij spreekt Godvormig over ons! Niet wij stellen ons God sprekend, horend, ziend enzovoorts voor omdat wij dat zelf allemaal doen. Nee, wij kunnen alleen maar spreken, zien, horen, liefhebben, omdat God spreekt, hoort, ziet, liefheeft.'

En dan komt er achteraan, als grote afmaker van de hele gedachtegang: 'Of je nu dat eerste in al zijn consequenties doortrekt, of het laatste, het is om het even. Het heeft niets met onze ervaring te maken, dús het zegt niets.'

Als er iets met God te maken heeft, dan is het iets relationeels tussen hem en ons. Het kan nooit óver God en mens gaan, alleen over wat er tussen die twee geschiedt. God wordt nergens in de bijbel beschreven, er kan hem ook niets worden toegeschreven, je kunt geen eigenschappen aan hem plakken.

Maar is hij dan wel iets wat ook maar in de buurt komt van onze realiteit? Dat we hem niet kunnen bewijzen, aanwijzen, blijft ons parten spelen.

5.

Maar er worden verhalen verteld, liederen gezongen. Die pakken jou bij je lurven en je kladden (die kun je ook niet aanwijzen, maar je hebt ze wel). Je hoort de muziek in woorden als gerechtigheid, vrede, liefde. Die muziek krijgt jou zo te pakken dat je niet meer zonder haar klanken wilt zijn. Je wilt ze zien gebeuren in je leven, gerechtigheid, vrede, liefde. Soms, even. Als het zou kunnen: vaak, zo lang mogelijk.

En die wij God noemen? De Naam die verbonden is met al het goede, menselijke, wenselijke wat wij kunnen bedenken? 'Hij heeft naar ons omgezien,' lof-zingt de priester Zacharias, muziek voor de Adventstijd (Lukas 1:68).

Dat is het tegenovergestelde van vergeten: omzien naar.

Laten we dat doen, laten we altijd bij ons houden wat een van de psalmen (103) ons aanbeveelt:

'Mijn ziel, loof HEM DIE HEET: IK BEN MET JE,
en vergeet niet een van zijn weldaden.'

Vanaf volgende week gaan we naar Kerstmis toe tellen, de viering van de geboorte van Gods kind. Juist in het geboorteverhaal van Jezus en de teksten die dat geschieden omgeven, horen we: dat er kinderen ter wereld komen, wil zeggen dat God met ons is, 'Immanoe Eel'. En met die kinderen moet het goed gaan. Geen rondspokende virussen en ziektekiemen meer in deze wereld die ze ziek en dood maken. Zuivere lucht. Schoon water. Eten en drinken, genoeg voor iedereen. En als er toch iets ergs gebeurt, voldoende goede opvang om hen heen, niet alleen hier en niet alleen voor de hier geboren kinderen met een blanke huid, maar voor alle kinderen, overal ter wereld.

Elk kind dat geboren wordt, is een teken daarvan dat God ons niet verlaten heeft, dat hij in deze wereld, in het meest weerloze en kwetsbare, pasgeboren mensjes, van zijn aanwezigheid blijk geeft.

Muus Jacobse dichtte:

Ons is geen toekomst en geen keus gelaten:
wij moeten voort, verward en hulpeloos,
in een cultuur van films en radio's
en soms, wat over het verleden praten.

Niemand ontkomt er aan... alleen het kind
is nog hetzelfde als voor duizend jaren.
Nieuw en verwonderd ligt het rond te staren
alsof de wereld pas vandaag begint.

O makker in ditzelfde grauwe getij,
nog altijd komt het kind tot jou en mij.
Nog altijd kan de wereld nieuw beginnen,

in ieder kind kan het opnieuw beginnen.
Zolang God kinderen in ons midden zendt,
heeft hij zich nog niet van ons afgewend.

Zo moge het zijn.